

Katarina Horvat-Levaj

Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper
predan 24. 10. 1991.

Građevni razvoj srednjovjekovnoga bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika

Na primjeru bloka omeđena ulicama Od puča, Pracatovom, Između polača i Božidarevićevom

Sažetak

Blok omeđen ulicama Od puča, Pracatovom, Između polača i Božidarevićevom pripada pravilnim vlasteoskim blokovima, formiranim tijekom srednjega vijeka u ravnome dijelu grada, između najstarije jezgre s kaštelom i kasnije glavne gradske ulice Place. Od graničnih ulica bloka dvije se spominju u kodifikaciji Statuta 1272, dok su druge dvije probijene prema odredbama iz regulacije Statuta 1296. Srednjovjekovnu prostornu organizaciju ove cjeline karakterizira zgsusnuta parcelacija, s pristupima u unutrašnje dijelove kroz interne slijepe ulice – prilaze. Najstarija, samo fragmentarno sačuvana arhitektura potječe iz gotičkog razdoblja. U renesansnom periodu ovdje su podignute tri izrazito monumentalne palače: Gundulićeva, koju 1546. gradi Jeronim Feliks iz Ankone, nadalje dvojna Stayeva te druga Gundulićeva, od koje je ostao samo unutrašnji dio s atrijem. Barokno doba poslije potresa 1667. obilježeno je uvođenjem u strukturu bloka slobodnih prostora – vrtova na mjestu srušene izgradnje te nastavkom oblikovanja reprezentativnih palača: Zamanjine iz 1672–1675. i Bundićeve s kapelom Navještenja. Za razliku od visoke kvalitete navedenih zahvata, građevne promjene u 19. stoljeću značile su izrazitu degradaciju ove cjeline. S jedne strane propadanje vlastele dovelo je do neprimjerenih pregradnji njihovih nekadašnjih rezidencija, dok s druge strane ulazak pravoslavne općine u ovaj blok rezultira velikim razaranjima i gradnjom predimenzionirane neobizantske crkve, koja je ugrozila ambijentalne kvalitete širega gradskog područja. Karakterističnošću svojega izvornog oblikovanja i kasnijih preobrazbi ovaj blok na svojevrsan način predstavlja u malom cjelokupni građevni razvoj Dubrovnika.

Povijesna jezgra Dubrovnika, oblikovana u svome osnovnom tlocrtu i opsegu tijekom srednjeg vijeka, bitno je obilježena tadašnjim planskim urbanističkim zahvatima. Zasebnu temu u okviru takvog planiranoga građevnog razvoja predstavljaju pravilni vlasteoski blokovi kuća, izvedeni u ravnome dijelu grada između najstarije jezgre s kaštelom na latici uz more i kasnije glavne gradske ulice Place na mjestu nasute močvare. Zadbivši temeljnu fizionomiju tijekom 12. i 13. stoljeća, ti su blokovi u svojoj strukturi i izgradnji sačuvali mnoga osebnajna svjedočanstva o ranoj prostornoj organizaciji grada. Svojim pak istaknutim položajem u gradskom središtu i razmjerno velikim dimenzijama, bili su pogodni da se upravo na njihovu prostoru i kasnija stilska razdoblja iskažu na karakterističan i izrazito monumentalan način, čime su dali dominantan pečat cijelome urbanom ambijentu.

Jedan od najzanimljivijih primjera tog tipa urbane organizacije znači blok omeđen ulicama Od puča, Pracatovom, Između polača i Božidarevićevom.¹ Premda je njegov perimetar nastao naknadnim smanjenjem izvorno znatno većeg kompleksa, on i danas pripada među najveće blokove Dubrovnika. U kodifikaciji dubrovačkoga Statuta iz 1272, od graničnih ulica bloka, kao tada već postojeće, spominju se naime samo ona Od puča (južno) i Pracatova (istočno), dok se na ostale dvije strane jedinstveni kompleks protezao sve do Place i Široke ulice.² Tek probijanjem ulice Između polača (sjeverno) i Božidarevićeve (zapadno), određenim regulacijama Statuta 1296, blok zadobiva svoj sadašnji četverokutni tlocrtni obris. Navedena urbanistička transformacija dio je tadašnjih nastojanja gradske uprave da se novim javnim komunikacijama proдре u zatvorene vlasteoske sklopove, koncipirane po načelu raspodjele reprezentativnijih građevina uz vanjske rubove, a skromnijih u unutrašnje dijelove, s pristupom kroz interne slijepe ulice – prilaze.³

Na istom načelu temelji se i prostorna organizacija obradiva-noga bloka, štoviše dominantno joj obilježje daje upravo široki slijepi prilaz što, protežući se od Pracatove ulice kroz gotovo cijeli sjeverni dio bloka, očito potječe iz perioda prije regulacije 1296. Drugi, uži prilaz vodio je iz ulice Od puča približno kroz sredinu južnog dijela bloka, a iz srednjovjekovnog je razdoblja sačuvan i istočni natkriveni prolaz, formiran radi ostvarenja veze manjeg unutrašnjega dvorišta s Pracatovom ulicom. Sama parcelacija na specifično srednjovjekovni način usitnjena nastala je vjerojatno u većem dijelu, a svakako uz novoformirane ulice, tijekom spomenute regulacije 1296. godine.⁴ Naime tip čestica uz ulicu Od puča i Pracatovu karakterističan je za kraj 13. stoljeća, a pisani izvori spominju da se 1296. na zemljištu Matije Menčetića između slijepog prilaza i nove ulice Između polača trebalo sagraditi šest kuća veličine 3 × 3 sežnja (cca 6,14 m) s odgovarajućim kanalima.⁵ Da je do njihove izvedbe zaista i došlo dokazuje već iduće godine Menčetićeva narudžba kod klesara Cibrana za izradu dvanaest portala.⁶ O vlasničkim odnosima u preostalom dijelu bloka u tom ranom razdoblju njegova građevnog razvoja nema podataka, no grb uklesan na jednom gotičko-renesansnom portalu ukazuje da je potez južno uz slijepi prilaz kasnije pripadao vlasteoskoj obitelji Kabužić, dok drugi grb na gotičkom pilu upućuje na posjed Zamanja u jugoistočnoj zoni bloka.

Iz gotičkoga stilskog razdoblja – 14. i 15. stoljeća – potječe i najstarija, tek fragmentarno očuvana, arhitektura bloka. Na vanjskim linijama kompleksa, gdje je zbog težnje za reprezentativnošću dolazilo do većih građevinskih intervencija, a time i do učestalije mijene stilova, gotički su elementi prisutni samo u strukturi kamenog zida. U unutrašnjim pak dijelovima bloka sačuvani su i gotički okviri otvora – fino klesani portal iz rang

Dubrovnik, plan grada s obilježenim blokom između ulica Od puča, Pracatove, Između polača i Božidarićeve (arhitektonska obrada: Ivan Tenšek)

Dubrovnik, city plan with the marked block between the following streets: Od puča, Pracatova, Između polača and Božidarićeve (architectural treatment: Ivan Tenšek)

perioda tog stila, postavljen na dvorišnoj strani prethodno spomenutoga natkrivenog prolaza, te portali i prozori iz kasnijeg razdoblja gotike, oblikovani u donjim zonama fasada nekadašnjih Menčetićevih i Kabužićevih kuća.

Renesansno doba – 16. stoljeće – obilježilo je ovaj blok podizanjem nekoliko izuzetno monumentalnih palača. Karakterističnim objedinjavanjem čestica te palače unose u organizaciju bloka novu prostornu mjeru, a istaknutom urbanističkom pozicijom ili visinom gradnje dominiraju i širim gradskim predjelom. Svojom pak visokom kvalitetom pripadaju najreprezentativnijim primjerima stambenoga graditeljstva u Dubrovniku. Prema pisanim izvorima i uklesanim grbovima inicijator većine spomenutih graditeljskih intervencija bila je vlasteoska obitelj Gundulić.

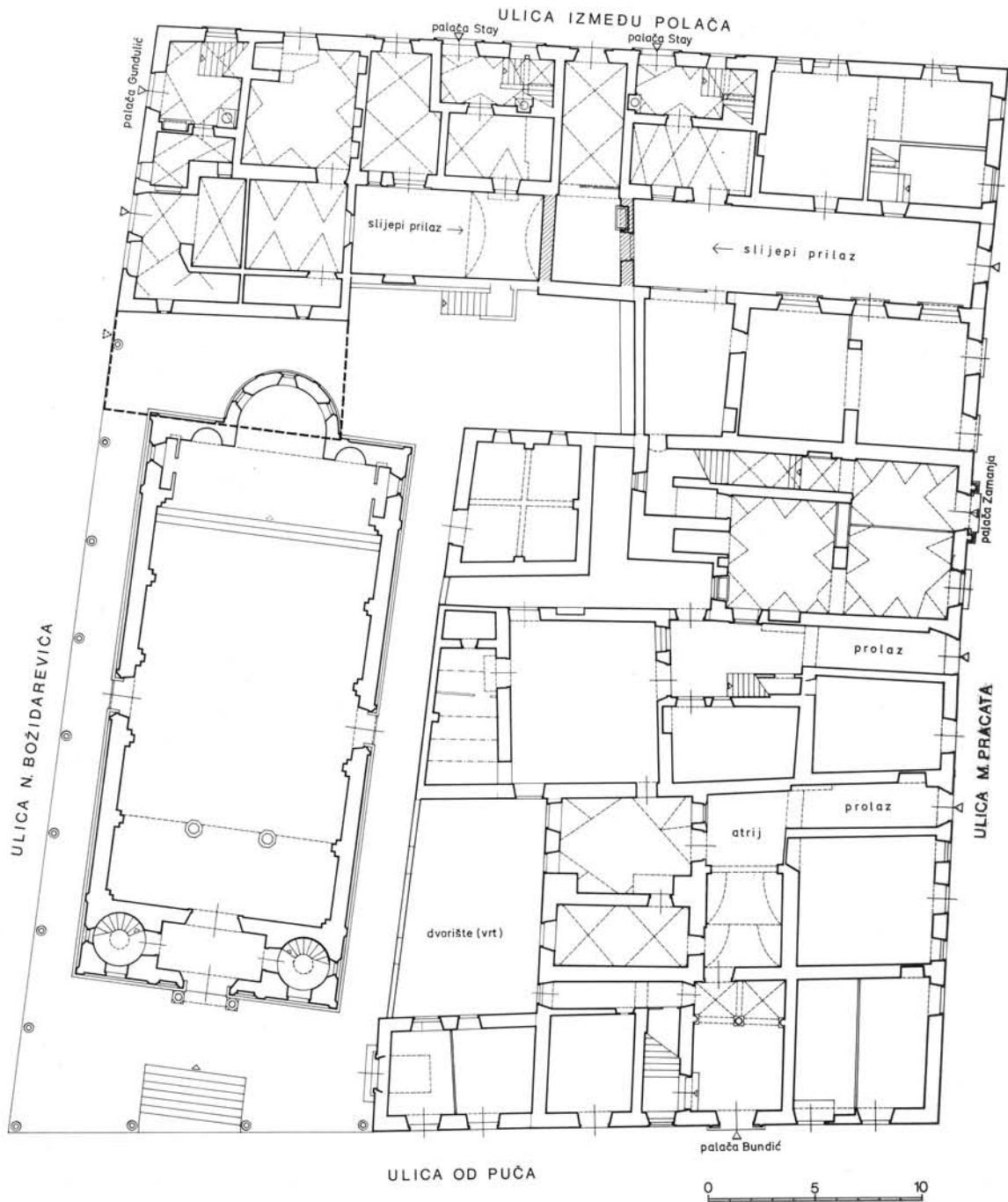
Tako 1546. za Frana Gundulića gradi Jeronim Feliks iz Ankone impozantnu palaču, smještenu na uglu uz Božidarićeveu i ulicu Između polača.⁷ Tim zahvatom uzrokovane su i manje urbanističke promjene jer, osim što je palača jednim dijelom zauzela vjerojatno dvije Menčetićeve kuće, u svoju je prostornu organizaciju inkorporirala i završni dio širokoga slijepog prilaza. Već naglašena visoka arhitektonska kvaliteta ove, sada tlocrtno i visinski reducirane građevine, iskazuje se prije svega u simetričnoj kompoziciji i profinjenoj artikulaciji dvaju uličnih pročelja.

Neposredno uz Gundulićeveu palaču, na česticama više Menčetićevih kuća, podiže se oko sredine 16. stoljeća druga renesansna palača (kasnije Stayeva, a izvorno možda Gundulićevea).⁸

Odlikujući se osebujnom dvojnomo prostornom organizacijom, ta također izuzetno monumentalna građevina uskoću zadane parcele i granične ulice prevladava naglašenim rastvaranjem dviju slobodnih fasada. Posebno je impresivno bogato raščlanjeno ulično pročelje s visokim prozorima najvišega kata kojima nadvisuje susjedne kuće na Placi, dok gotovo jednako reprezentativno oblikovano začelje, okrenuto slijepom prilazu, svjedoči o nekadašnjem značaju ove interne komunikacije, predstavljajući i u okviru samoga grada urbanistički izrazito uspješno rješenje.

Na suprotnom uglu bloka uz ulicu Od puča i Pracatovu bila je tijekom renesanse sagrađena još jedna Gundulićevea palača, također nastala povezivanjem više srednjovjekovnih čestica.⁹ Poslije u 18. stoljeću, ona je radikalno barokizirana, no i fragmentarna očuvanost renesansnoga sloja dostatna je za dojam o nekadašnjoj kvaliteti i prostornoj osobitosti. Naime palača je u svoj prostor uključila i mali reprezentativno izveden atrij, natkrivenim prolazom spojen s Pracatovom ulicom, koji je omogućavao pristup i osvjetljenje njezine unutrašnjem dijelu, i danas jedinstvenom po plasticitetu i dekorativnosti arhitektonskih elemenata.

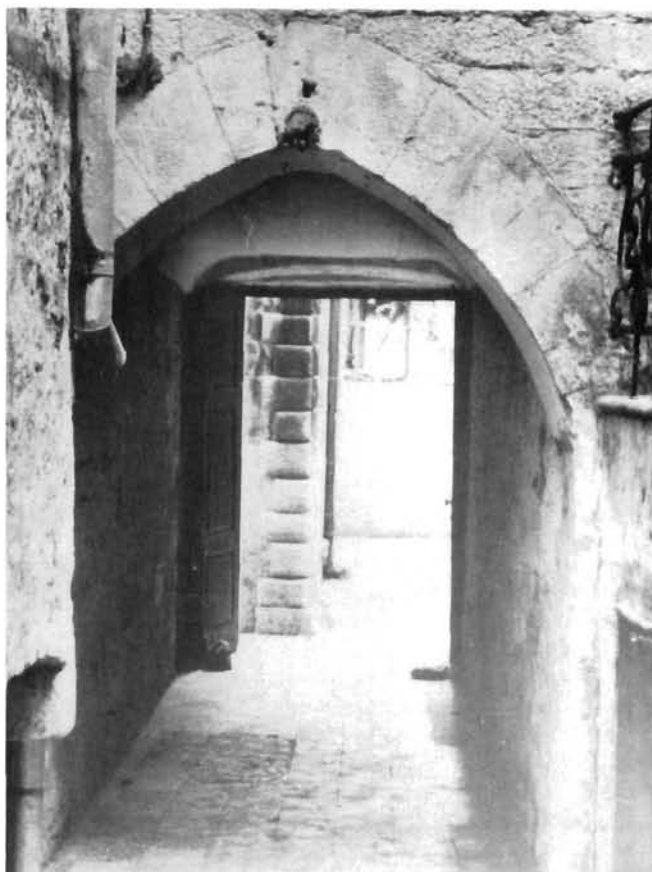
Potres 1667. i barokna obnova grada poslije njega značili su u ovom bloku, kao i u cijelom Dubrovniku, velike urbanističko-arhitektonske promjene. Tadašnja preobrazba usitnjelog i zgusnutog srednjovjekovnoga urbanog tkiva manifestirala se ovdje na dva karakteristična načina. S jedne strane, u renesansi započeto oblikovanje reprezentativnih stambenih

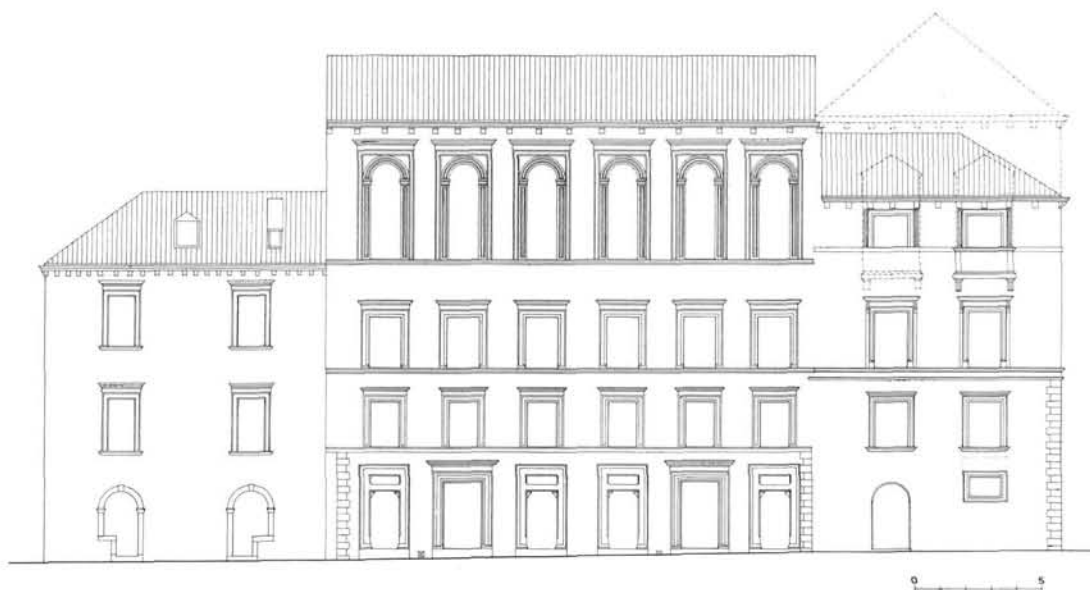
Tlocrt prizemlja bloka (stanje) (arhitektonska obrada: Ivan Tenšek)
 Ground-plan of the block's ground-floor (situation) (architectural treatment: Ivan Tenšek)

Slijepi prilaz u bloku (foto: Krešimir Tadić)
Blind alley in the block (photo: Krešimir Tadić)

Prolaz s gotičkim portalom (foto: Krešimir Tadić)
The passage with the Gothic portal (photo: Krešimir Tadić)

Sjeverna strana bloka s pročeljima renesansne palače Stay i naknadno snižene palače Gundulić (arhitektonski snimak: Ivan Tenšek)
The northern side of the block with the facades of the Renaissance Stay Palace and the subsequently lowered Gundulić Palace (architectural survey: Ivan Tenšek)

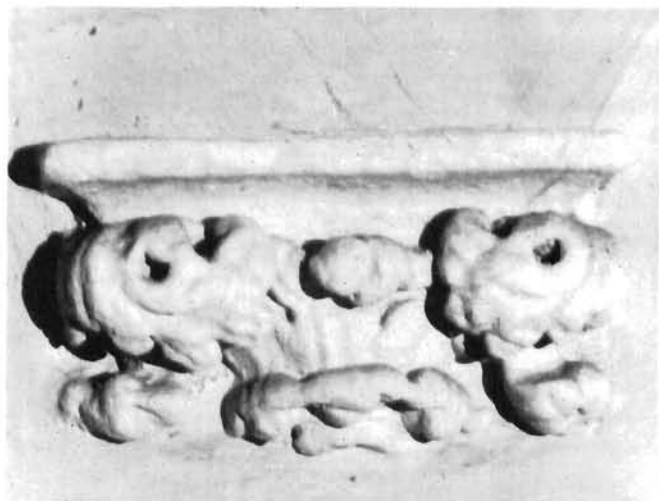
Palača Gundulić, renesansni portal (foto: Krešimir Tadić)
The Gundulić Palace, the Renaissance portal (photo: Krešimir Tadić)

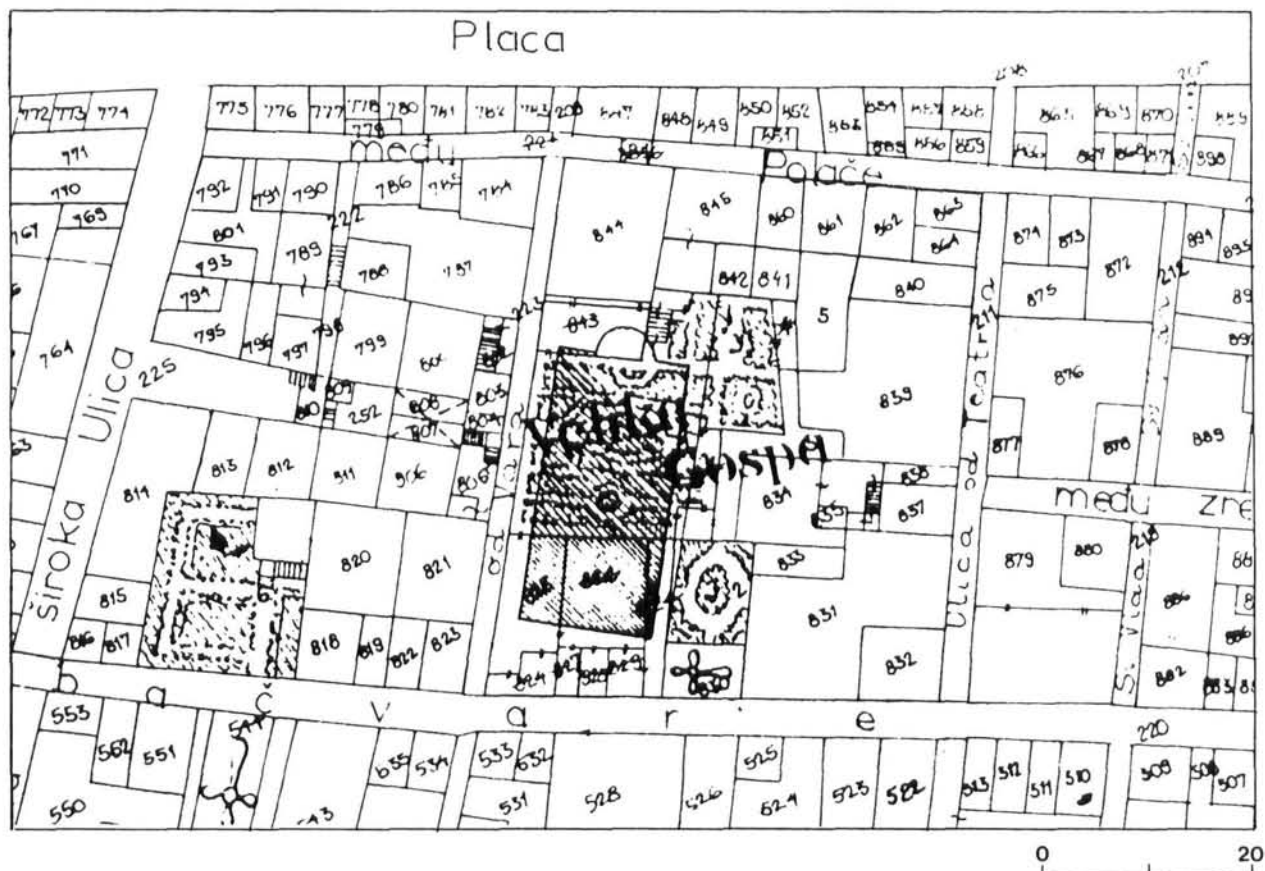

Palača Stay, renesansno stubište (foto: Krešimir Tadić)
The Stay Palace, the Renaissance stairway (photo: Krešimir Tadić)

Palača Gundulić-Bundić, renesansni atrij i kapitel u predvorju (foto: Krešimir Tadić)
The Gundulić-Bundić Palace, the Renaissance atrium and capital in the vestibule (photo: Krešimir Tadić)

Izvadak središnjeg dijela grada iz katastarske karte 1837/76. s prikazom baroknih vrtova u bloku (Arhiv mapa, Split)
 Extract of the central part of the city from the cadastral map of 1837/76 with a presentation of the Baroque gardens in the block (Map archive, Split)

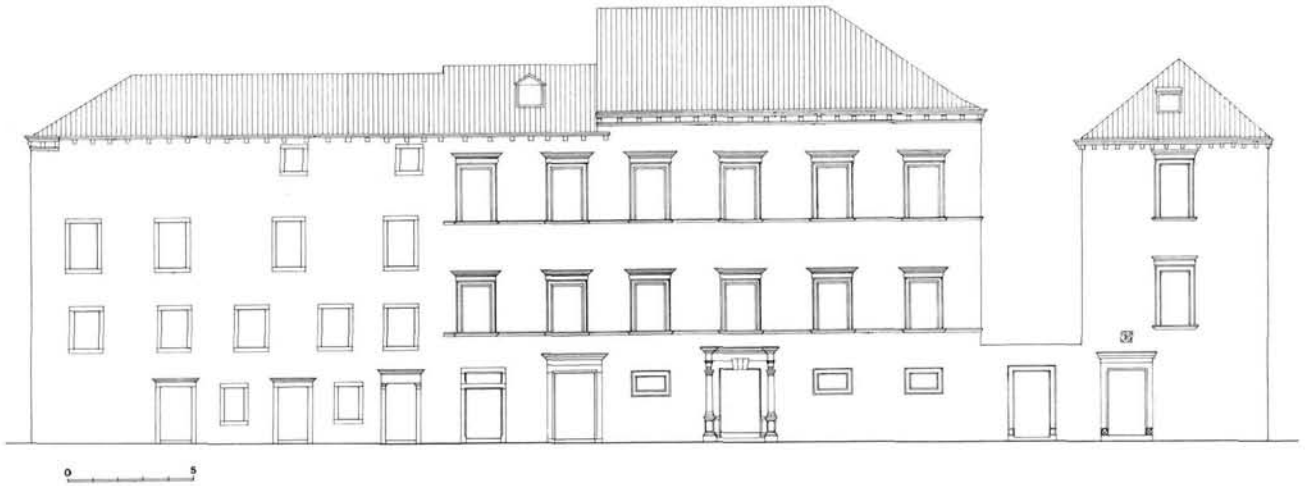
sklopova na mjestu više izvornih parcela dostiže kulminaciju, dok se s druge strane, odustajanjem od ponovne gradnje u dijelu bloka, uvodi u gradsku strukturu osebujno barokni slobodan prostor, organiziran kao vrt.

Prema materijalnim ostacima i pisanim izvorima, u potresu je većina građevina bloka bila oštećena ili pak potpuno srušena.¹⁰ Tako je renesansna Gundulićeva palača na uglu Božidarevićeve i ulice Između polača izgubila svoje južno krilo, a u potresu je pao i s njom granični središnji i zapadni dio bloka, južno od slijepog prilaza i uz Božidarevićevu ulicu (nekada dijelom vlasništvo Kabužića). Dokument iz 1672, kojim se Sigismundu Gunduliću (nastanjenom na Placi) dodjeljuje navedeni srušeni dio bloka (označen kao teren između nove kuće Sebastijana Zamanje i Ulice sv. Barbare), uz obvezu da za godinu dana do polovice dovrši započetu gradnju,¹¹ svjedočanstvo je primjene poznatog zakona iz vremena poslije potresa, prema kojem je svatko tko je počeo graditi na zemljištu s ruševinama postao njegovim vlasnikom.¹² Započeti Gundulićev zahvat, međutim, sveo se samo na podizanje južnoga prizemnog krila s terasom uz palaču, dok je preostali dio bio ureden kao reprezentativni vrt, kako to ukazuje katastarska karta iz 1837. godine.¹³

Promjene izvornog odnosa izgrađenih i neizgrađenih površina u bloku izazvale su također i mijenjanje značaja onih srednjovjekovnih prostora koji su inače zadržali raniji opseg i oblik. U tom je smislu posebno indikativan široki slijepi prilaz koji, izgubivši svoju komunikacijsku funkciju, postupno postaje pri-

vatnim prostorom okolnih palača, od kojih ona renesansna Stayeva (u ulici Između polača), zauzima njegov središnji dio svojim novopodignutim začelnim krilom. Novi odnos prema slijepom prilazu pokazuje i u baroku obnovljena kuća na uglu Pracatove i ulice Između polača koja, budući da je dio prilaza uz nju pripao drugoj palači, prema njemu više ne oblikuje reprezentativnu uličnu fasadu, već skromniju začelnu.

Od baroknih stambenih kompleksa, formiranih na parcelama srušene srednjovjekovno-renesansne arhitekture, kvalitetom i monumentalnošću ističe se Zamanjina palača u Pracatovoj ulici. Njezinu gradnju u vrijeme neposredno nakon potresa datira već navedeni dokument iz 1672, u kojem se spominje »nova kuća Sebastijana Zamanje«, a na završetak zahvata upućuje godina 1675. uklesana na glavnome pročelnom portalu. Ova palača razvedenoga tlocrtnog obrisa i složene prostorne organizacije, ne samo da je objedinila čak pet starijih objekata (od kojih jedan obuhvaća i ranije spomenuti dvorišni prolaz s ranogotičkim portalom) nego se i svojim začelnim aneksom sa stubištem proširila izvan njihova perimetra. Osim visoke kvalitete njezina interijera s prostranim dvoranama i bogato opremljenim stubištem, osebujnu odliku ove izuzetne barokne građevine predstavlja i reprezentativno oblikovanje svih fasada, uključivo i bočnih strana orijentiranih prema srednjovjekovnom dvorištu i privatiziranom slijepom prilazu, te začelja okrenutog prema novoooblikovanom prostoru u sredini bloka, graničnom s već spomenutim Gundulićevim vrtom. Ta za Dubrovnik iznimna osobina pokazuje ujedno koliko je u

Istočna strana bloka s pročeljem barokne palače Zamanja (rekonstrukcija) (arhitektonska obrada: Ivan Tenšek)
The block's eastern side with the facade of the Baroque Zamanja Palace (reconstruction) (architectural treatment: Ivan Tenšek)

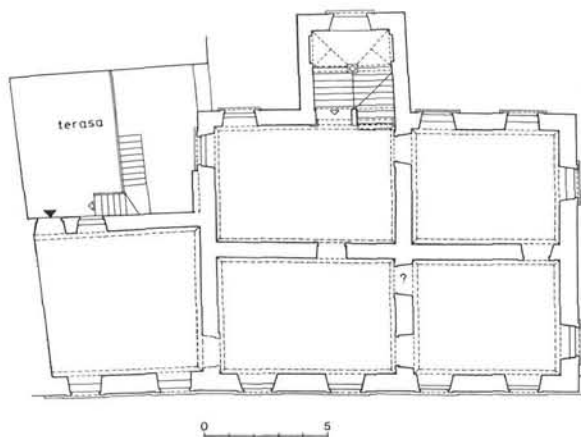
Presjek kroz renesansnu palaču Stay i začelje barokne palače Zamanja (rekonstrukcija) (arhitektonska obrada: Ivan Tenšek)
Section through the Renaissance Stay Palace and the back part of the Baroque Zamanja Palace (reconstruction) (architectural treatment: Ivan Tenšek)

baroku bila pridavana važnost povezanosti reprezentativne arhitekture s okolnim slobodnim prostorima, koji postaju sastavnim dijelom njezine organizacije.

Novi model barokne obnove bloka, ostvaren potkraj 17. stoljeća, nastavlja se i tijekom 18. stoljeća, u kasnome periodu ovog stila, primjenjujući se sad i na onim građevinama koje, sudeći po pisanim podacima, u potresu nisu bile znatnije oštećene. Tako renesansna Gundulićeva palača na uglu ulice Od puča i Pracatove, postavši poslije potresa vlasništvo vlasteoske obitelji Bundića,¹⁴ potkraj 17. stoljeća dobiva samo bočnu kapelu Navještenja (uz ulicu Od puča i južni prilaz), podignutu po uzoru na istoimenu Bundićevu privatnu kapelu u ulici Lučarici (srušenu u potresu zajedno s njegovom bivšom rezidencijom).¹⁵ Temeljita obnova i preoblikovanje same palače izvršeni su, međutim, tek u 18. stoljeću. Iako glavni pečat osnovnoj tlocrtnoj dispoziciji i dalje daje objedinjena srednjovjekovna parcelacija (sa šest do sedam čestica), način na koji su dominantnim osima i scenskim efektima dovedeni u međusobnu dinamičnu vezu novooblikovani prostori središnjega re-

prezentativnog predvorja i stubišta sa starijim renesansnim atrijem, govore o visokoj likovnoj razini i znalčkoj primjeni bitnih prostornih komponenata zrele faze baroknoga stila. Cjelovita prostorna kvaliteta Bundićeve palače mogla se doživjeti tek zajedno s malim baroknim vrtom, uređenim zapadno pokraj kapele (na mjestu nekadašnje izgradnje), čija se izvorna povezanost s palačom danas tek naslućuje. U kontekstu cijeloga bloka, formiranje takvog kompleksa, sastavljenog od palače, kapele i vrta, znači zapravo obogaćenje urbanog ambijenta osebujno dubrovačkom ladanjskom komponentom. Upravo ta komponenta, prisutna i kod baroknoga vrta Gundulićeve palače, bit će u idućoj historicističkoj građevnoj fazi bloka potpuno poništena.

Razdoblje historicizma – 19. stoljeće – donijelo je volumno-prostornoj organizaciji bloka daljnje bitne promjene, uzrokovane u prvom redu mijenjanjem vlasničkih odnosa. Naime propadanje vlastele i prelazak njihovih stoljetnih rezidencija drugim stanovnicima, koji ih ili prenapučaju ili koriste za najam, doveli su do drastičnog opadanja kulture stanovanja.

Palača Zamanja, tlocrt prvog kata (rekonstrukcija barokne faze) (arhitektonska obrada: Ivan Tenšek)

The Zamanja Palace, ground-plan of the first floor (reconstruction of the Baroque phase) (architectural treatment: Ivan Tenšek)

Ulazak pak pravoslavne općine u ovaj blok, kupnjom bivših vlasteoskih palača, s namjerom da se ovdje formira pravoslavno crkveno središte, imalo je za posljedicu gradnju nove sakralne arhitekture, u okviru historicizma doduše kvalitetne, ali urbanistički neprimjerene i izvedene pod cijenu uništenja starijih renesansnih i baroknih arhitektonskih vrijednosti.

Podizanje pravoslavne crkve baš u ovom bloku nije rezultat promišljenog izbora urbanistički prikladne lokacije od strane gradske uprave (što bi s obzirom na značaj intervencije bilo za očekivati), nego je, naprotiv, rezultat privatne inicijative, koju je omogućio upravo nedostatak djelotvornosti te uprave, tipičan za razdoblje poslije pada Dubrovačke Republike 1808. Naime nakon nekih ranijih nastojanja još potkraj 18. stoljeća da se u Dubrovniku podigne pravoslavna crkva, što vlada nije dopustila,¹⁶ tutorstvo Pravoslavne crkve je 1839, u promijenjenim političkim okolnostima, uz odobrenje pokrajinske vlasti, odlučilo ponovno unutar gradskih zidina potražiti što istaknutije mjesto za novu crkvu,¹⁷ koja će zamijeniti postojeću malu kapelu na Boninovu. U tu su svrhu 1865. otkupili od braće Boškovića bivše Gučetićevo kazalište, smješteno u neposrednoj blizini bloka (između ulice Od puča, Pracatove, Zuzorine i Uske ulice), te naručili izradu projekta kod arhitekta Vechiattija.¹⁸ Međutim kad se 1868. pristupilo gradnji, ustanovljeno je da odabrana pozicija zbog razmjerno malih dimenzija ne odgovara planiranom pothvatu. Tutorstvo stoga kupuje znatno veći dio gradskog teritorija: tri kuće Frana Gundulića u Božidarevićevoj i ulici Između polača (tj. renesansnu Gundulićevu i dvojnu palaču Stay), nadalje barokni Gundulićev vrt te južni prilaz i dvije zgrade uz ulicu Od puča, a to znači cijelu zapadnu polovicu bloka. Da bi se mogla realizirati gradnja, porušeno je barokno prizemno krilo Gundulićeve palače, vrt i prilaz su uništeni, a srušene su i spomenute zgrade, o kojima jedino svjedočanstvo danas pruža katastarska karta iz 1837. godine.¹⁹ Tom prilikom, 1873, regulirana je i linija graničnog zida između novoga crkvenog posjeda i palača u istočnom dijelu bloka.²⁰

Pravoslavna crkva, započeta 1871, posvećena je 1877, ali se postupno dovršavala sve do početka 20. stoljeća. To je jednobrodna građevina s polukružnom apsidom, orijentirana pročeljem s dva oktogonalna tornja prema ulici Od puča. Njezina neusklađenost sa širim gradskim prostorom očituje se u predimenzioniranom volumenu, još više naglašenom zbog smještaja

Palača Zamanja, barokno stubište (foto: Krešimir Tadić)

The Zamanja Palace, the Baroque stairway (photo: Krešimir Tadić)

na povišenom platou, te u kićenom neobizantskom stilskom izrazu, stranom dubrovačkom urbanom ambijentu.

Završetak gradnje pravoslavne crkve u ranom 20. stoljeću nije značio i kraj urbanističkim devastacijama bloka. U to je doba naime pravoslavna općina otkupila još i Bundićevu baroknu palaču u ulici Od puča, zajedno s njezinom kapelom Navještenja i vrtom. Već 1907. novi su vlasnici, unatoč protestima Dubrovačke nadbiskupije²¹ i samih građana,²² a uz odobrenje »Općinskog upraviteljstva« i »Povjerenstva za ureš«, srušili baroknu kapelu, na čijim ostacima podižu manju historičističku zgradu za ured pravoslavne crkve.²³ Baroknoj organizaciji Bundićeva vrta danas nema traga, a gradnjom crkvenog skladišta između platoa pravoslavne crkve i dvorišta Zamanjine palače nestali su i posljednji fragmenti organiziranih ozelenjenih površina u bloku.²⁴

Od nove stambene arhitekture, u 19. stoljeću podiže se (odnosno radikalno obnavlja) samo jedna jednostavna kuća (u vlasništvu Zamanja) na vjerojatno gotičkoj čestici uz unutrašnju stranu malog dvorišta, povezanog s Pracatovom ulicom. Tadašnja, već spomenuta degradacija postojeće stambene arhitekture, zahvatila je sve palače u bloku, no uz nekadašnju Gundulićevu palaču, kojoj se snizuje najreprezentativniji gornji kat,²⁵ najjasniji primjer te pojave predstavlja bivša Zamanjina palača. Bogata arhivska građa iz vremena 1893-1912. dokumentira sustavna narušavanja njezine unutrašnjosti pregradnjama i vanjštine dogradnjama, koje je odobrila građevinska administracija.²⁶ Taj negativni proces nije zaustavljen sve do naših dana, tako da u bloku nema više niti jednog netaknuto

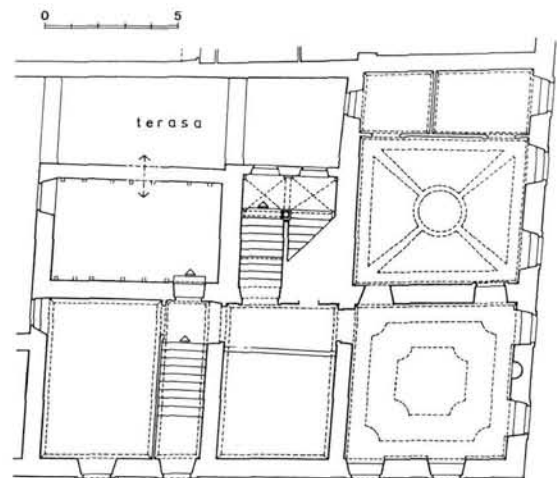

0 5

Presjek kroz baroknu palaču Bundić i renesansni atrij (arhitektonska obrada: Ivan Tenšek)
 Section through the Baroque Bundić Palace and the Renaissance atrium (architectural treatment: Ivan Tenšek)

sačuvanog interijera ili eksterijera nekada reprezentativne renesansne i barokne arhitekture.

Glavne faze u dugoj građevnoj povijesti ovog bloka odlikuju se osobitim urbanističkim značenjem za cijeli Dubrovnik. Planirani srednjovjekovni zahvati u zgusnutome urbanom tkivu, monumentalna renesansna i barokna rezidencijalna arhitektura i barokne kvalitete promijenjenih volumno-prostornih odnosa poslije potresa 1667, čine bitne elemente u stvaranju vizualnog identiteta grada. Gradnja ambijentalno neintegri-rane pravoslavne crkve pak i time izazvana razaranja u 19. stoljeću također se u izrazito pojačanom obliku uklapaju u onaj negativni urbanistički trend koji je dijelom obilježio to razdoblje i u Dubrovniku. Stoga karakterističnošću svojega izvornog oblikovanja i preobrazbi kroz povijest ovaj blok na svojevrsan način predstavlja u malom cjelokupni razvoj povi-jesne jezgre Dubrovnika.

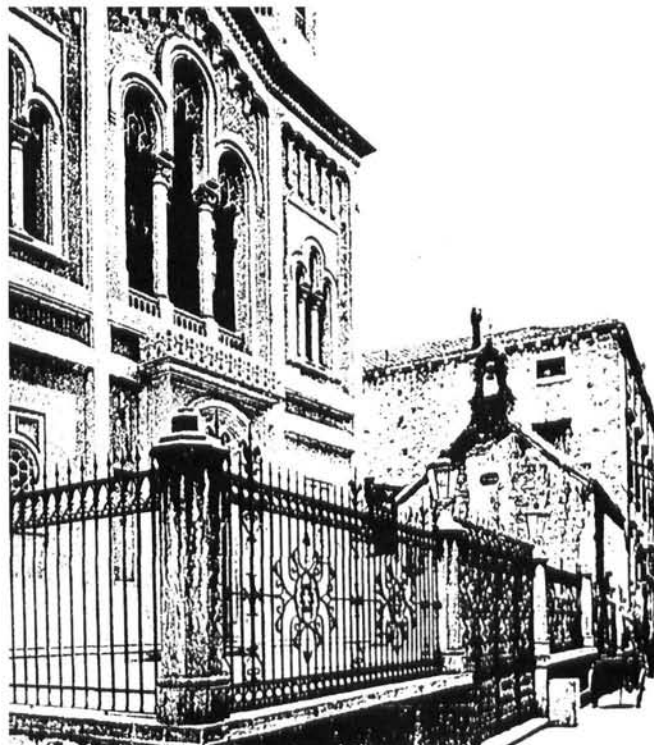

0 5

Palača Bundić, tlocrt prvog kata (rekonstrukcija barokne faze) (arhitektonska obrada: Ivan Tenšek)
 The Bundić Palace, ground-plan of the first floor (reconstruction of the Baroque phase) (architectural treatment: Ivan Tenšek)

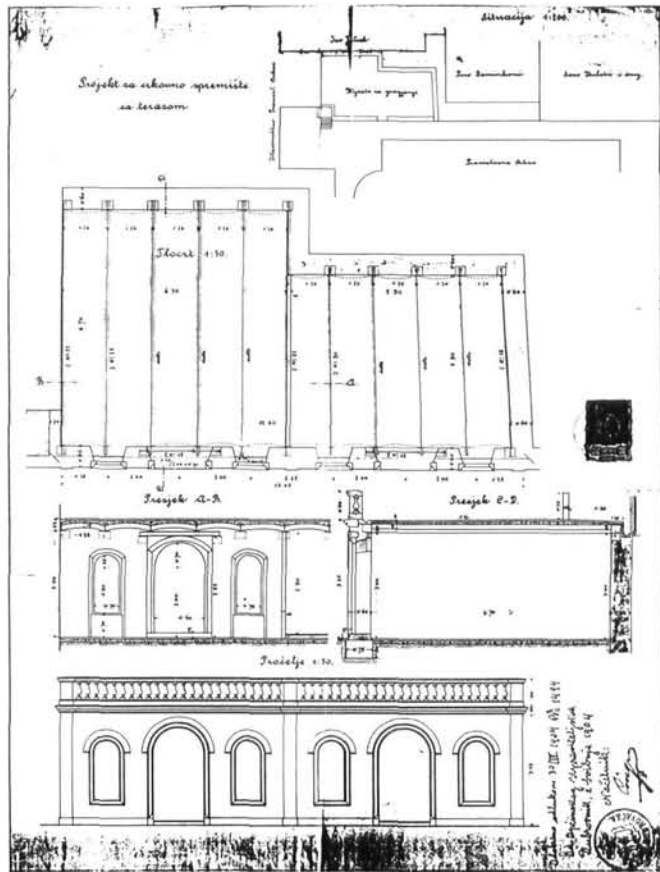
Palača Bundić, barokno stubište (foto: Krešimir Tadić)
The Bundić Palace, the Baroque stairway (photo: Krešimir Tadić)

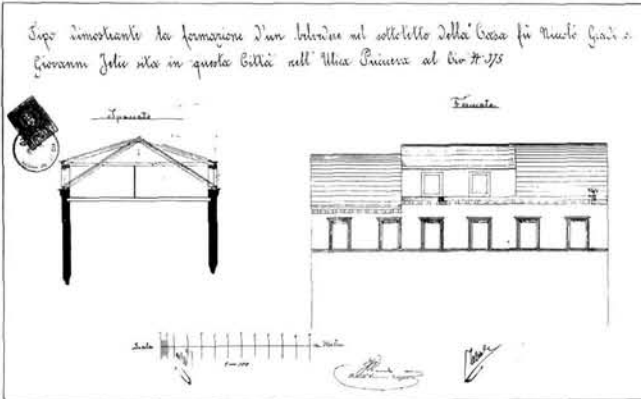
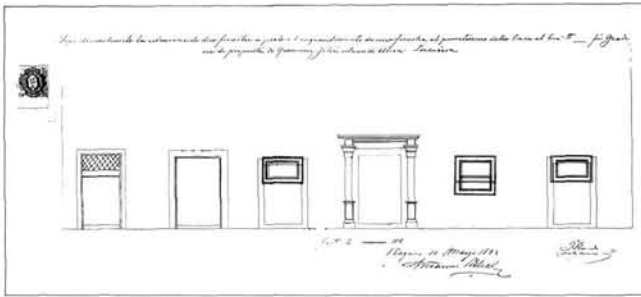
Pročelje pravoslavne crkve i barokna kapela Navještenja palače Bundić (Zbirka fotografija Josipa Kovačevića, Dubrovnik)
The facade of the Orthodox church and the Baroque chapel of Annunciation of the Bundić Palace (Josip Kovačević's photograph collection, Dubrovnik)

Ured pravoslavne crkve iz 1907. na mjestu srušene kapele Navještenja (foto: Krešimir Tadić)
The office of the Orthodox church from 1907 built where the torn-down chapel of Annunciation used to be (photo: Krešimir Tadić)

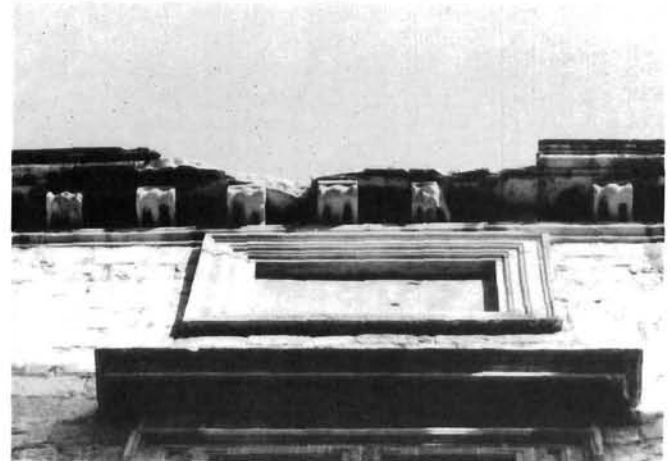
Projekt skladišta pravoslavne crkve iz 1904. (neizveden) (Historijski arhiv, Dubrovnik)
Project of the Orthodox church storehouse from 1904 (was never realized) (Historical archive, Dubrovnik)

Palača Zamanja, nacrti za promjenu otvora prizemlja i dogradnju krovišta iz 1893. (Historijski arhiv, Dubrovnik)
 The Zamanja Palace, designs for the change of the ground floor aperture and construction of a roof truss annex from 1893. (Historical archive, Dubrovnik)

Oštećenja palača u bloku izazvana ratnim razaranja 1991–1992. (foto: Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Dubrovnik)
 Damages on palaces in the block, caused by war destruction 1991–1992 (photo: Institute for protection of cultural and natural monuments, Dubrovnik)

Oštećenja arhitektonske plastike na palači Bundić izazvana ratnim razaranja 1991–1992. (foto: Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Dubrovnik)
 Damages on architectural details of the Bundić palace, caused by war destruction 1991–1992 (photo: Institute for protection of cultural and natural monuments, Dubrovnik)

Nakon završetka ovog teksta slijedila su, nažalost, daljnja uništavanja obradivanog bloka, izazvana srpskom agresijom na Hrvatsku, čime on dijeli tragičnu sudbinu ne samo grada Dubrovnika i njegova teritorija već i gotovo cijele Hrvatske. Od neprijateljskih napada na sam grad, započetih u listopadu 1991, izravnim pogocima projektila stradale su upravo najkvalitetnije palače – Stayeva, Zamanjina i Bundićeva – te pravoslavna crkva, a i sve druge građevine bloka pretrpjele su tom

prilikom različite stupnjeve oštećenja, od onih konstruktivnih do ne manje destruktivnih na arhitektonskoj plastici i opreml. S povijesnog aspekta simptomatično je da su počinitelji tog neskrivenoga vanjskog razaranja bloka nasljednici onoga istog stranog elementa koji je neprimjetnim ulaskom u ovaj izuzetni urbani sklop staroga Dubrovnika već prije stotinu godina izvršio ozbiljna narušavanja njegove povijesne strukture iznutra.

Bilješke

- 1
Blok je obrađen u elaboratu Instituta za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu: »Dubrovnik – Blok omeđen ulicama Od puča, Pracatom, Između palača i Božidarevićevom – Građevni razvoj, arhitektonске osobine i prijedlozi konzervatorskih smjernica«, Zagreb, 1990. Autori elaborata: tekst: dr. Željka Čorak (pravoslavna crkva), dr. Nada Grujić (palača Gundulić, palača Stay), mr. Katarina Horvat-Levaj (građevni razvoj bloka, prijedlog konzervatorskih smjernica za blok, palača Zamanja, kuća Zamanja, palača Bundić, kapela, objekti 3, 8); arhitektonska razrada: Ivan Tenšek, dipl. ing. arh.; fotodokumentacija: Krešimir Tadić, prof.; arhivska istraživanja: mr. Katarina Horvat-Levaj, Ante Marinović, prof.; voditelj istraživanja: mr. Katarina Horvat-Levaj. Kao podloga za izradu grafičkih prikaza poslužile su arhitektonske snimke projektnih biroa »Plan« iz Zagreba i GRO »Dubrovnik« OOUR »Projektini biro« te Instituta za povijest umjetnosti.
- 2
Lukša Beritić, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*, Zagreb, 1958; **Milan Prelog**, *Dubrovački statut i izgradnja grada*, Peristil, 14-15, Zagreb, 1971-1972.
- 3
Marija Planić-Lončarić, *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*, Zagreb, 1980, str. 13.
- 4
Isto, str. 28.
- 5
Lukša Beritić, *nav. dj.* str. 16-17. Čini se da su perimetralni zidovi kasnijih renesansnih i baroknih kuća na tom potezu nastali uglavnom neovisno o spomenutoj parcelaciji iz 1296.
- 6
Cvito Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik, 1955, str. 78-79; *Diversa cancellariae*, 3, 65, 93, Historijski arhiv, Dubrovnik.
- 7
Cvito Fisković, *Naši graditelji i kipari 15. i 16. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb, 1947; **Nada Grujić**, *Zlatno doba Dubrovnika – 15. i 16. stoljeće*, Zagreb, 1987 (kat. P/5).
- 8
Nada Grujić, *nav. dj.* (P/4).
- 9
Bondine kapele, List Dubrovačke biskupije, 1907, 6/VII; **Lukša Beritić**, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 10/1956, str. 69.
- 10
Godine 1669. započeto je čišćenje ruševina u ulici Od puča na potezu od trga Pred dvorom do Široke ulice, dakle i uz kuće u obrađivanom bloku. III Acta Consilii Rogatorum, liber 117 (1669-1670, f° 52-53), Historijski arhiv, Dubrovnik.
- 11
»Die Veneris XXXIX Mensis Januarii 1672. Prima pars est de assignando ser Sigismundo de Gundula situm in Platea magna incipiendo a domo noua ser Sebastiani de Zamagna usque ad uiam Sanctae Barbarae ad aedificandam domum iuxta formam inceptam; cum hoc ut teneatur incipere in termino trium mensium, et perficere fabricam spatium unius anni cum dimidio, soluendo illud quod infrascriptum erit in mundando locum...« (III Acta Consilii Rogatorum, liber 119 (1671-1672, f° 65), Historijski arhiv, Dubrovnik).
Ulica sv. Barbare današnja je Božidarevićeva. Činjenica da je Gundulić trebao teren osloboditi od ruševina potvrđuje pretpostavku o srednjovjekovnoj gustoći izgradnje bloka te ujedno isključuje mogućnost da je Gundulićev vrt stariji od baroknog razdoblja.
- 12
Risto Jeremić – Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, Beograd, 1938.
- 13
Arhiv mapa, Split.
- 14
Bundićeva palača u ulici Lučarici bila je u potresu srušena, no ženidbom Marina Jere Bundića s Pavlom Gundulić ta vlasteoska obitelj dolazi u posjed palače u ulici Od puča, koja u potresu nije bila oštećena. (*Bondine kapele*, nav. dj.).
- 15
Bundićeva kapela u ulici Od puča spominje se u pisanim izvorima od 1692. (*Bondine kapele*, nav. dj.).
- 16
U pregovorima nakon sukoba Dubrovnika s Rusijom 1764-1775. ruska je vlada zatražila od dubrovačke da prihvati ruskoga konzula koji bi imao pravo sagraditi pravoslavnu crkvu u Dubrovniku. Dubrovčani su taj zahtjev odbili uz obrazloženje da na njihovu teritoriju ima malo pravoslavnih (»grčkih«) obitelji, te su umjesto toga dopustili da konzul u svom stanu uredi privatnu kapelu. To nije ostvareno, već je sagrađena pravoslavna kapela izvan zidina na Boninovu. Prema odluci dubrovačke vlade iz 1803. pravoslavni je svećenik u Dubrovnik smio dolaziti samo dva puta godišnje i boraviti tu najduže osam dana. Građansko pravo pravoslavni su stanovnici Dubrovnika dobili tek 1813, a do tada bili su smatrani turskim podanicima.
O problemu pravoslavne crkve u Dubrovniku detaljnije podatke donosi u svojim izvještajima iz 1775. dubrovački poslanik Ranjina: »Uvođenjem (pravoslavne) crkve uveli bismo u malo godina tisuće Grka (tj. pravoslavaca), podanika turskih i mletačkih, koji bi nastavili biti podanici onih vladara, a ne naši, te da bi ovi malo pomalo postali gospodarima mjesta i naposljetku mi bismo tijekom vremena postali podanici« (**Vinko Foretić**, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, knj. II, Zagreb, 1980, str. 265, 435).
- 17
Dokumenti o gradnji pravoslavne crkve, pohranjeni u dubrovačkom Historijskom arhivu (Građevinski planovi općine Dubrovnik, kut. 2a/1866. nestali su. Slijed gradnje crkve objavljen je u almanahu *Srbi i pravoslavlje u Dalmaciji i Dubrovniku*, Zagreb, 1971, str. 84-85. Nacrta crkve (1868-1909) nalaze se u Arhivu pravoslavne crkve u Dubrovniku.
- 18
Arhitekt Vechietti izradio je 1864. i projekt za dubrovačku vijećnicu.
- 19
Na spomenutoj katastarskoj karti kuće su označene kao dvokatnice za najam u vlasništvu Ivana Orepića. U vrijeme prodaje kuća pravoslavnoj općini njihov je vlasnik bio Niko Putica.
- 20
Linija zida mijenjana je zato da bi bila paralelna s bočnom fasadom pravoslavne crkve. Nacr se nalazi u Arhivu pravoslavne crkve.
- 21
Pošto Dubrovačkoj nadbiskupiji nije uspjelo od novih vlasnika bivše palače Bundić (članova pravoslavne općine) dobiti dozvolu da u kapeli povremeno služe obrede, pokušali su pravnim putem poništiti prodaju palače i kapele, što im također nije uspjelo. (*Bondine kapele*, nav. dj.).
- 22
Prava Crvena Hrvatska, br. 122, 22. VI. 1907.
- 23
Građevinski planovi općine Dubrovnik, kut. 13a/1907. Nekadašnja kapela Navještenja vidljiva je na staroj fotografiji iz privatne zbirke Josipa Kovačevića, Dubrovnik.
- 24
Za gradnju skladišta sačuvana su dva projekta (*Građevinski planovi općine Dubrovnik*, kut. 10a/1899, 11a/1902-1904), no današnje zdanje nastalo je neovisno o njima.
- 25
Najviši kat Gundulićeve palače još je vidljiv na staroj fotografiji iz Martecchinijevе zbirke u Historijskom arhivu, Dubrovnik.
- 26
Građevinski planovi općine Dubrovnik, kut. 8a/1893, 10a/1897, 16a/1912. Inicijator tih pregradnji bio je novi vlasnik palače Ivan Jelić.

Summary

Katarina Horvat-Levaj Architectural Development of a Medieval Block in the Historical Core of Dubrovnik

Using the Example of the Block Bounded by the Following Streets: Od puča, Pracatova, Između polača and Božidarićeva

The block bounded by the following streets: Od puča, Pracatova, Između polača and Božidarevićeva, is one of the regular patrician blocks formed during the Middle Ages in the flat part of the city, between the oldest core with the citadel and Placa, which later became the main city street. Two of the bordering streets are mentioned in the codification of the Statute in 1272 and the other two were cut through under the provisions from the Statute regulations in 1296. Medieval spatial organization of the whole is characterized by condensed parcelling, and the inner parts are accessible through internal blind alleys. The oldest, only fragmentarily preserved architecture, is from the Gothic period. In the Renaissance period three markedly monumental palaces were built here: Gundu-

lić's, built in 1546 by Jeronim Feliks from Ancona, the dual Stay's palace and another Gundulić's of which only the inner part with the atrium remained. The Baroque period after the earthquake of 1667 is marked by the introduction of free spaces in the block structure – gardens in places of torn-down buildings, and further formation of representative palaces: Zamanja's from 1672-75 and Bundić's with the chapel of Annunciation. Unlike the mentioned interventions of high quality, the constructional changes in the 19th century resulted in marked degradation of the whole. On one hand the decline of the landed-gentry brought about inappropriate partitioning of their former mansions, while on the other hand the entry of the Orthodox community into this block resulted in devastation and construction of an excessive Neo-Byzantine church, which jeopardized the ambience-qualities of the greater city area. By its characteristic original formation and subsequent transformations in a way this block represents the entire architectural development of Dubrovnik on a small scale. Unfortunately, most recently the architecture of this block was further destroyed by the Serbian aggressor of Croatia. In this way, the block itself shares the tragic fate, not only of the city of Dubrovnik and its territory, but of almost entire Croatia.